

Nagykikinda népesedésének évszázadai – dióhéjban

II. rész

Mint ismeretes – az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idején – az osztrák hatalom fel-tüzeltelte a magyarországi nemzetiségeket a „ma-gyar ügy” ellen. Annak ellenére, hogy a szabad-ságharc csak 1848 szeptemberében kezdődött, a Délvidéken a szerbek már áprilistól forrongtak, és több helyen szörnyű tragédiák történtek. A szerbek egyebek mellett legfőbb célkitűzésükért, egy „szerb vajdaság” kiharosításáért szálltak síkra: ebbe a Nagyikindai kiváltságos kerület is bele-tartozott volna. Az első fegyveres összetűzések is jórészt Nagyikindán jelentkeztek. Már 1848. április 23-án – húsvét vasárnapján – Karlócáról (Сремски Карловци/Sremski Karlovci) a ma-gyar uralom ellen és a szerb szabadság mellett szóló röpiratok érkeztek a helyi szerbséghez. Másnap, április 24-én már szerb népfelkelés tört ki a városban.¹ Fekete Gyula református lelkész a következőket írta a véres tragédiáról: „*Délután 3 órakor a harangokat félreverték és a nép fegy-vereikkel, kaszákkal, villákkal rohant a vagyono-sabb lakosokra. A megrémült lakosok menekül-tek. A városban mindenfelé rémes jajgatások, lö-vések, káromkodások voltak hallhatók: »Üssétek agyon az urakat, a magyarokat és németeket!«.*”² A sors iróniája, hogy a szerbek által kirobbantott vérengzés még a sajátjaikat sem kímélte, szerb áldozatokat is követelt. „*A szerencsétlen áldoza-tok között voltak Csuncsits János és Iszakovits Sándor kerületi tanácsnokok, mindkettő kikindai származású szerb.*” Mindkét szerb elöljárót bru-tális kegyetlenséggel végezték ki, aminek a részleteitől eltekintünk, habár Fekete Gyula ezt is leírta. Az indulatok továbbra is tomboltak: „*A dühöngő nép a börtönöket felnyitotta, a rabokat*

*azokból kihozta. Ekkor megindult a rettenetes rablás, gyűjtogatás. Betörték a jobb lakások-ba, azokban minden bútort összetörtek, minden írást, okmányt, értékpapírt szétéptek. Ezt tették a hivatalokban is. A városban mintegy 70 huszár volt állomáson. Ezek kivonultak ugyan a lázadók megfélemezésére, de a nagy tömeg ellen tehetet-lennek bizonyultak. A katonák közül is kettő ál-do-zatul esett. Harmadfél napig tartott a rettenetes dúlás, rablás, pusztítás. Kiss Ernő ezredes jött három ezred katonasággal; össze akarta lövetni a várost, de ettől a szándékától Karátsonyi Lász-ló [Torontál vármegyei] – főispán kívánságára – s hogy ártatlanok is ne lakoljanak – elállott.”*³

A vezetők látva a népfelkelésnek – ami gya-korlatilag inkább lincselés és rablás volt – a kö-vetkezményeit, nem várták meg a felelősségre vonást, elmenekültek a városból, de rajtuk kívül még így is több száz rabló garázdálkodott Nagy-kikindán. Ezek jó részét, továbbá azokat a veze-tőket, akiket sikerült elfogni, a később felállított rögtönítélő bíróság elítélte, majd kivégeztette.

A kerület falvaiban nagyobb atrocitások nem történtek, mivel azok továbbra is jórészt ortodox szerbek által lakott települések voltak. Azonban Nagyikinda később is a szerb megmozdulások egyik központja maradt. A szerb felkelők 1848. október 14-én ismét elfoglalták a várost, de Dam-janich János (1804–1849) tábornok a seregével kiverte a szerb martalócokat a településről.

Közel fél év múlva, 1849. április 24-én Perczel Mór (1811–1899) tábornok serege Nagyikindá-nál, majd 1849. április 29-én Nagybecskerek és Melence között is megverte a Kuzman Todorovič (1787–1858) osztrák – délszláv származású –

¹ ALEXICH BOGOLYUB: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyei és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 456. p.*

² FEKETE 1912, 585–586. pp.

³ FEKETE 1912, 585–586. pp.

császári altábornagy által vezetett szerb seregeket. E vereségekkel a délvidéki szerbek ereje végleg megtört.

A szabadságharc leverése után az osztrák hatalom állta az ígérteit; teljesítette a szerbek kívánságát: 1849. november 16-án I. Ferenc József magyar király (1848–1916) császári páténsel létrehozatta az ún. Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot. „A magyar törvénykezés hatálya alól kivonva [...] uralkodói önkénnyel, újjágyarmatosító szándékkal hozták létre: Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó vármegyéből, Szerém vármegye rumai és újlaki járásaiból, függetlenül Magyarországtól, a bécsi igazgatás alatt. [...] A »szerb vajdaság« létesítése és elnevezése a magyarokat megalázta, a horvátokat elkésérettette, mivel kevesebbet kaptak a szerbeknél. Az a szerbeknek is csalódást, törekvéseik és áldozataik kijátszását jelentette, hogy szerb vajda helyett a területet Temesvárt szervezett helytartóságról osztrák katonai helytartó igazgatta, német nyelvvél és az osztrák jog szerint, mint az örökös tartományokban. A kb. 1 400 000, egymással is békétlen lakost (közte 241 000 magyart, 325 000 svábot és 395 000 oláhot) megalázni, s a névleges többségnek a 407 000 ott lakó görögkeleti szerbnek alárendelni az összbirodalom szempontjából is hibás politika volt.”⁴ A tartományt öt kerületre osztották, egy-egy kerületi előljárával az élen. Minden kerület központjában törvényszék is volt. A Nagyikindai kiváltságos kerület továbbra is egy kerületet alkotott, külön törvényszékkal.

I. Ferenc József – olyan módon, ahogy létrehozta – uralkodói páténsel 1860. december 27-én megszüntette a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot, ami a szerbek tiltakozását vonta maga után. Azonban a hatalom ezzel már nem törődött, ekkor döbbsentek rá a szerbek, hogy törekvéseiket nem Bécs, hanem Belgrád felé fordulva tudják csak elérni.

A szerbek kiábrándultságát már az sem orvosolta, hogy a Nagyikindai kiváltságos kerület az 1870. évi XLII. törvénycikk értelmében önálló törvényhatóság lett. Ekkor a területe már csak

8,06 mf² volt. Közigazgatásilag pedig három járársra, ezen belül tíz falura és három pusztára tagolódott. Lakosainak száma akkoriban 62 209 fő volt,⁵ akik jobbára továbbra is a szerb ortodox egyházhoz tartozó szerbek voltak.

A szerbek kezdeti kudarcra után jött a következő: az egységes megyerendezés keretein belül 1876-ban az összes kiváltságos terület megszüntették Magyarországon. Az 1876. évi XXXVIII. törvénycikk a Nagyikindai kiváltságos kerület önállóságát is megszüntette, és a történelmi Torontál vármegye területébe olvasztotta.⁶

A történelmi Torontál vármegyén belül Nagyikinda továbbra is jelentős szerepet játszott, nemcsak mert megindult a város fejlődése – amelyet jórészt a vasúthálózatba történő bekapcsolódás biztosított a városnak –, hanem mert járási székhely lett, továbbá – mint Torontál vármegye legnépesebb települése – 1893-ban az ún. „rendezett tanácsú város” címet is elnyerte. A további kilenc szerb település közül Basahíd és Mokrin a nagyikindai, Ókeresztúr és Jozefovo (Torontáljózseffalva) a törökkanizsai, Karlova, Kumán, Melence, Tarrós (Tiszatarrós) és Vrányova (Aracs) a törökbecsei járás része lett.⁷ Így végződött a magyarországi viszonylatban egyedülálló, szerb önkormányzatú terület, a Nagyikindai kiváltságos kerület önálló léte.

A történelmi Nagyikindai kiváltságos kerület egykori, 1839-ben épített székháza – napjainkban múzeum

Forrás: A szerző saját felvétele

⁴ DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007. 534. p.

⁵ DIÓS – VICZIÁN (IX. kötet) 2004, 419. p.

⁶ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 510. p.; GYÉMÁNT 2004, 488. p.*

⁷ HARASZTHY 1912, 488. p.

I. 3. Anyanyelvi és vallási viszonyok a 18. század alkonyától a trianoni békeszerződés aláírásáig

Említettük, hogy a város 1774 és 1876 között a már ismertett Nagyikindai kiváltságos kerület székhelye volt: ez gazdaságilag és demográfiaiban jelentős hatást gyakorolt a Nagyikinda életére. A városról – a 18. század legvégén – Vályi András (1764–1801) geográfus, statisztikus a *Magyar országnak leírása* című könyvében a következőket írta: „Kikinda. Nagy Kikinda. Privilegiált mezőváros, és az innen nevezett kerületnek törvénytartó helye, földesura a Királyi Kamara, lakosai nagyobb részben rácok, magyarok, németek, és horvátok; óhitűek, és katolikusok, földje térséges, és igen hasznos, szarvas, és másféle marhákkal bővelkednek, nádja elég van, növendék erdeje, és szőleje meg lehetős, fekszik Hegyes, és Mokrin helységekhez legközelebb, piacok Török Becsén, és Szegeden.”⁸

Az 1848/1849. évi szabadságharc idején a helység többször is jelentős összecsapások és tragédiák színtere volt. Nem sokkal később Fényes Elek statisztikus – az 1851-ben megjelent – „geográfiai szótárában” az alábbiak szerint emlékezett meg Nagyikindáról: „Kikinda (Nagy-), Torontál vármegye csinos mezőváros, s főhelye a kikindai szabad kerületnek, mely hajdan katonai igazgatás alatt volt, de jelenleg is magának külön tanácsa s szép szabadalmi vannak; különben kamarai javadalom. Fekszik Nagybecskerekhez éjszakra 8, Szegedhez 7 mérföldnyire: 2 908 katolikus, 24 református, 74 evangélikus, 11 800 nem egyesült óhitű, 196 zsidó lakossal, kik nyelvökre nézve szerbek, németek s magyarok. Van katolikus és nem egyesült óhitű temploma, szép városháza, postahivatala, gyógyszerháza, vendégfogadója, epreskertje. Határa roppant kiterjedésű s igen termékeny; kevés erdeje, sok szőlőskertje van; szarvasmarhát, juhot nagy mennyiségben tart s 406 egész telket számlál. A kikindai szabad kerülethez még a következő népes helységek tartoznak: Mokrin, Franyova, Melencze mezővárosok, Kumánd, Basahid, Kar-

lova, Josephova, Taras, Rác-Keresztur faluk s számos puszták. A kerület pallosjoggal élt.”⁹

A szabadságharc leverése után a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság részeként továbbra is létezett a Nagyikindai kiváltságos kerület, amelynek központja továbbra is Nagyikinda volt. A város igazi fejlődése azonban csak 1850 után indult meg, ekkorra – 1857-re – kiépült a Szeged–Nagyikinda–Zsombolya–Temesvár-vasútvonal, majd a városnak összeköttetése lett Torontál vármegye székhelyével, Nagybecskerekkel is. Kevesen gondolnák, hogy Nagyikinda a 19. század végére Torontál vármegye legnépesebb településévé vált.

A nagyikindai vasútállomás egykoron

Forrás: Internet portal Bačke Palanke:
<http://backapalankavesti.com/2016/12/08/dok-su-vozovi-prolazili-nasim-sokakom-foto/> (Letöltés ideje: 2017. május 12.)

A gazdasági, továbbá a városi kulturális élet fellendülése kedvezően hatott a településre. A város kereskedelme szintén virágzott, főleg a gabonakereskedelem, a malomipar és marhatelesztés volt jelentős. Az üzleti életet több pénz- és hitelintézet segítette. Ez így is maradt az első világháború kirobbanásáig (1914). A város fejlődéséről Fekete Gyula a következőképp emlékezett meg: „Ami magát Nagyikinda városát illeti, ha valaki látogatóként jön a városba, feltűnik előtte a legtöbbnyire nyílegyenes, széles utcák sokasága, a melyek 5 kilométernyi hosszúság-

⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Arcanum Kézírónyvtár: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyess-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszag-nak-leiras-a-87F85/2-kotet-828BA/k-82FAA/kikinda-831EB/> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

⁹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 218. p.

A Draxler-féle ház és mellette a városháza

Forrás: Fekete Gyula: Nagyikinda. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 591. p. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

Az egykori törvényszéki palota

Forrás: Fekete Gyula: Nagyikinda. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 592. p. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

ban futnak át a városon s ugyanilyen módon a keresztbe menő utcák is. Néhány évtizeddel ez előtt Nagyikinda még nagyon is falusias külsejű volt, de ez a kép évről-évre városiasabbá válik. Szép házak épülnek szerte a városban. A közép-pontban sok az emeletes ház is. Az utcák forgalma is azt mutatja, hogy a haladás útja megnyílt a város számára.”¹⁰

Nagyikinda a dualizmus idején (1867–1918) előbb Torontál vármegye Nagyikindai járásának a székhelyévé vált, majd – 1893-tól – rendezett tanácsú város lett. A városban járási szolgabírói hivatal, királyi törvényszék, továbbá járásbíró-ság, királyi közjegyzőség, valamint csendőr- és szakasparancsnokság is működött. A városi közigazgatás élén a polgármester állt. A polgármesterek jobbára szerb származásúak voltak.¹¹ Azonban a képviselőtestületben, valamint a különféle hivatalok élén nemcsak szerb, hanem magyar, illetve német ajkú egyének is töltöttek be pozíciókat.

Nagyikinda rendezett tanácsú város területe – az 1910. évi magyar népszámlálás időpontjában – 49 780 katasztrális hold (286,48 km²) volt. Ezzel az értékkel a történelmi Torontál vármegye – 9903 km² nagyságú – területének 2,9%-át tette ki.

A városi közoktatás helyzete kiemelkedőnek számított. A településen öt óvoda működött, továbbá az összes felekezet rendelkezett iskolával. A pravoszláv szerb iskola, amelyet 1819-ben alapítottak, jelentős bővítéseken esett át. Nem is csoda, hiszen a 20. század elején már összesen közel 1200 gyermek járt a különböző évfolyamokra. A római katolikus magyar iskola 1812-ben alakult meg, azonban az oktatás csak 1878 óta folyt magyar nyelven. A 20. század elején közel 1000 diák járt az intézmény különböző tagozataira. A városban működött továbbá evangélikus, református és még izraelita népiskola is. Az előbbieken említett intézmények fenntartását Nagyikinda rendezett tanácsú város folyamatosan segélyezte, illetve biztosította a működésükhöz szükséges feltételeket. Volt a városban még községi és állami népiskola is, illetve gőzmalmi magán-népiskola,¹² állami polgári leányiskola, községi polgári fiúiskola, valamint állami főgimnázium is.

Nagyikindán hat újság (!) jelent meg, ezek a következők voltak: a magyar nyelvű *Felsőtorontáli Hírlap* és a *Torontáli Hírlap*, a német nyelvű *Nagykikinda* és *Grosskikindaer Zeitung*, valamint a szerb nyelvű *Narodni List* és a *Srpski Glas*. Elő-

¹⁰ FEKETE 1912, 589. p.

¹¹ Nagyikinda rendezett tanácsú városának polgármesterei az első világháborúig a következők voltak: Telecsky Risztó (1893–1896), dr. Bogdán Zsivkó (1896–1910), majd pedig 1910-től Majinszky Lukács töltötte be ezt a posztot. FEKETE 1912, 594. p.

¹² Ebbe az iskolába elsősorban az ott dolgozók gyermekei jártak.

állításukat öt nyomda biztosította. A soknemzeti-ségű közeg egyébiránt a színjátszásban is megnyilvánult. A városnak külön szerb és magyar színtársulata is volt, amelyeket a város ugyan-csak rendszeresen anyagilag is támogatott.

Vallási, illetve felekezeti tekintetben a város népessége meglehetősen heterogénnek számított. Nagyikinda legrégebb és legtöbb hívővel rendelkező felekezete a szerb pravoszláv egyház volt, templomát – amely ma is a főtéren áll – 1773-ban építették, de tornyot csak 1797-ben kapott az épület. Az ortodox templomot Szent Miklós (Светог оца Николаја/Svetog oca Nikolaja) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját május 22-én tartják.¹³ Nagyikinda külvárosában, a temető mellett egy másik ortodox templom is található, amelyet 1885 és 1887 között építettek, és a Szentháromság (Света Троица/Sveta Trojica) tiszteletére szenteltek fel.

A szerb pravoszláv templom és a „város szíve”, az egykori Ferenc József tér

Forrás: Fekete Gyula: Nagyikinda. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 591. p. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

A második legjelentősebb hívőszámmal rendelkező egyház a római katolikus volt. Az első – főképp német, továbbá magyar anyanyelvű – római katolikus lakosok kincstári hivatalnokok és iparosok voltak. Vallási ügyeiket eleinte a beodrai plébános látta el. Az első templomukat 1783-ban

építették, de a hívők lélekszámának növekedésével kicsinek bizonyult, ezért I. (Habsburg) Ferenc magyar király (1792–1835) 1807-es látogatása alkalmával ígéretet tett egy nagyobb templom felépíttetésére. Az új templomot – amely ma is a város központjában található – 1811-ben építették, és Assisi Szent Ferenc (Hl. Franz von Assisi) tiszteletére szentelték fel.¹⁴

A római katolikus templom

Forrás: Fekete Gyula: Nagyikinda. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 591. p. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

A protestáns egyházak csak a 19. században „honosodtak meg” Nagykikindán. Előbb az ágostai hitvallású evangélikusok telepedtek be a 19. század elején, de anyaegyházzá csak 1840-ben váltak. Majd őket az 1880-as évek második felében a reformátusok követték.

Az izraelita felekezet is jelen volt Nagykikindán. Fekete Gyula az alábbiakat írta róla: „Az izraelita hitközség alakulásáról megállapítható, hogy 1800-ban Nagykikindán már volt hitközség, rabbival, tanítóval, előkönyörgővel. Ugyanakkor volt már szentegyletük is. 1880-ban épült a jelenlegi zsinagóga és iskola.”¹⁵

¹³ Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/kikinda/> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

¹⁴ FEKETE 1912, 590. p.

¹⁵ FEKETE 1912, 593. p.

A református templom

Forrás: Fekete Gyula: Nagyikinda. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 591. p. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

A 19. század végén A Pallas nagy lexikona a következő fontosabb statisztikai adatokat közölte a városról: „Nagy-Kikinda rendezett tanácsú város Torontál vármegyében, (1891) 3758 házzal és 22,768 lakossal (1850: 13 866), kik között 3 519 magyar, 5 719 német, 434 oláh s 12 855 szerb, hitfelekezet szerint 8 484 római katolikus, 13 207 görögkeleti, 144 ágostai hitvallású evan-

Az 1953-ban lebontott izraelita zsinagóga

Forrás: Nagyikinda. Vajdasági Magyar Digitális Adattár: <http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=telepules&id=130> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

gélikus, 117 helvét és 670 izraelita van.”¹⁶

A statisztikai táblázatból kiolvasható, hogy a dualizmus korának népszámlálásai¹⁷ (1880–1910) a településen szignifikáns szerb többséget mutattak ki, messze nem elhanyagolható német és magyar kisebbséggel.¹⁸ (Már csak azért sem volt elhanyagolható a németség, mert a város

Nagykikinda rendezett tanácsú város címeres pecsétje (1902)

Forrás: A Vajdaság enciklopédiája (megszűnt weboldal): <http://vajdasag.rs/images/d/d5/Kikinda1902.png> (Letöltés ideje: 2017. február 6.)

¹⁶ BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): A Pallas nagy lexikona. XII. kötet (Magyar–Nemes). Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895. 536–537. pp.

¹⁷ Az 1869. évi népszámlálás még nem vizsgálta az anyanyelvi összetételt, illetve megoszlást.

¹⁸ GYÖRGY ALADÁR (szerk.): A Föld és népei. V. kötet. Magyarország. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. Budapest, 1905. 530. p.

Nagykikinda rendezett tanácsú város anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Rómán	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	19 845	2960	4531	104	274	–	11 023*		109+844**
1890	22 768	3519	5719	65	434	9	15	12 855	152
1900	24 843	4364	6442	74	600	1	5	13 114	243
1910	26 795	5968	5855	52	436	1	13	14 148	322

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal/Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások (Vö. Felhasznált nyomtatott irodalom: 1880: 309. p.; 1890: 614–615. pp.; 1900: 370–371. pp.; 1910: 372–373. pp.)

* Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

** Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Nagyikinda rendezett tanácsú város esetében az első érték (109 fő) az egyéb hazai (66 fő) és az egyéb külföldi (43 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Nagykikinda rendezett tanácsú város vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1869	18 834	5752	12 486	91	7	489	9
1880	19 845	7122	11 858	124	86	653	2
1890	22 768	8484	13 207	144	117	670	146
1900	24 843	9664	13 808	205	269	777	120
1910	26 795	10 517	14 721	208	377	782	190

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal/Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások (Vö. Felhasznált nyomtatott irodalom: 1869 [Sebők]: 213. p.; 1880: 309. p.; 1890: 614–615. pp.; 1900: 370–371. pp.; 1910: 372–373. pp.)

gazdasági életében jelentős szerepet játszott.) A románság lélekszáma a népességen belül viszonylag elenyészőnek számított. Az 1890 és 1910 közötti időszakban, az „egyéb” kategórián jobbra a cigány (roma) anyanyelvű személyeket kell érteni.

Nagyikinda rendezett tanácsú város az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés értelmében az újonnan létrejött Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – 1929-től Jugoszlávia – része lett.

I. 4. Nemzetiségi és felekezeti változások az elmúlt évszázadban (1920–2022)

A két világháború közötti időszak viszonylag nyugodtnak mondható, annak ellenére, hogy Nagyikinda és környéke elveszett Magyarország számára. Habár a magyarság száma né-

hány száz fővel csökkent az 1910. évi magyar népszámláláshoz képest, de még mindig jelentősebb számban képviseltette magát. A németiség népességszáma viszonylag stabil volt, minimális csökkenést mutatott az 1910. évi népszámlálási adatokhoz képest. Érthető módon a többséget képező szerbség – és horvátság – népességszáma növekedést mutatott.

A változás szele előbb a második világháború alatt, majd annak végóráiban (1944/1945) érintette meg Nagyikinda városát is, akárcsak a többi – szerbiai – bánáti patinás várost. Előbb a zsidóságot érte jelentős veszteség. Ennek oka, hogy a második világháború alatt, Jugoszlávia német megszállását (1941) követően a Bánság „délsláv része” német katonai megszállás és irányítás alá került. Ez hatással volt a város akkori és későbbi etnikai és felekezeti viszonyaira is. A német megszállás idején a zsidó lakosság

Nagykikinda etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	28 400	5333	5803	Nincs adat.	Nincs adat.	16 217		1 047
1948	28 665	6922	408	57	78	188	20 276	736
1953	29 570	7122	Nincs adat.	34	70	264	20 796	1284
1961	34 059	7701	Nincs adat.			304	24 908	1146
1971	37 576	7686	Nincs adat.			274	27 478	2138
1981	41 706	7242	Nincs adat.			232	28 630	5602
1991	43 051	5932	57	52	86	191	30 323	6410
2002	41 935	5290	52	42	102	168	31 317	4964
2011	38 065	4504	74	36	84	147	28 425	4795
2022	32 084	2986	36	27	49	93	24 491	4402

(Megjegyzés: 1. Az 1931. évi délszláv népszámlálásnál a 16 217 fő az összes délszláv népességet jelölte, tehát nemcsak a szerbek és a horvátok együttes számát fejezte ki. A számadat túlnyomó hányadát azonban mindenképp a szerb népcsoport adta. 2. Az „egyéb” alatt nemcsak a táblázatban fel nem tüntetett nemzetiségeket, hanem más kategóriákat is érteni kell. Például: „jugoszláv”, „regionális hovatartozás”, „nem kívánt nyilatkozni” etc.) Forrás: 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities. A Szerb Statisztikai Hivatal honlapja: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf> (2024. január 16.); *Ethnic composition of Serbia, 2022*. Population Statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/serbia-ethnic2022.htm> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

nagy részét a – Belgrád (Београд/Beograd) mellett található – sajmištei koncentrációs táborba hurcolták.¹⁹

A német fennhatóság azonban csak 1944 őszéig tartott, akkor, 1944. október 6-án a szovjet Vörös Hadsereg és a jugoszláv partizánok egységei elfoglalták a várost, és az az újonnan alakult Jugoszlávia része lett. Ezt követően tűnt el a német népcsoport a városból, amit elősegített, hogy 1944 őszétől itt működött a szerbek egyik gyűjtőtábora, ahol német, magyar és más népcsoportokhoz tartozó foglyok százait kínozták meg, és lötték agyon. A háború után a német lakosságot kitelepítették, azonban a németek egy része – félve a jugoszláv partizánok bosszújától – már a visszavonuló német hadsereggel elmenekült a városból.

Az 1960-as évek közepétől egészen az 1980-as évekig a település dinamikus fejlődött. Új gyárak, lakóépületek, szociális intézmények épültek, a város utcáit kikövezték, illetve leaszfal-

tozták. Ennek ellenére a vasúti összeköttetés tekintetében csak a Nagyikinda–Zenta–Szabadka- és a Nagyikinda–Nagybecskerek-viszonylat maradt meg, ott is meglehetősen gyér a személyforgalom. Mokrin (Homokrév) és a Romániában található Zombolya (Jimbolia) felé már régen megszűnt a vasúti összeköttetés. (Utóbbi esetben alkalmasint teherforgalom biztosított.)

A második világháború után a város nemzetiségi és felekezeti adataiban is jelentős változások történtek. Nagyikinda egészen 1991-ig, az utolsó jugoszláv népszámlálásig dinamikusan növelte népességszámát. A népességen belül a szerbség száma nőtt, a magyarságé a kezdeti emelkedés után, 1981-től visszaesést mutatott. A németség gyakorlatilag „eltűnt” a városból. Nagyikinda szerb dominanciájú várossá vált, jelentős számú magyar kisebbséggel. Kiemeljük, hogy a szerbek újabb pravoszláv templomot is építettek a közelmúltban. A külvárosban a Szent Damján és Kozma (Светих бесребреника

¹⁹ Nagyikinda. Vajdasági Magyar Digitális Adattár: <http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=telepules&id=130> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

Козме и Дамјана/Svetih besrebrenika Kozme i Damjana) tiszteletére felszentelt ortodox templom várja a pravoszláv híveket. Ünnepnapját július 14-én tartják. A „szerb-bizánci” stílusú ortodox templom tervezését még 1996-ban kezdték el, de csak 2003-ban fejezték be. Ezt követően kezdődtek meg az építési munkálatok.²⁰

Nem mehetünk el a legutóbbi szerbiai census (2022) eredményei mellett, amely a magyarság jelentős visszaesését mutatta ki a 2011. évi számbavételhez képest. Emellett a szerbség soraiban is megjelent a népességfogyás, a „fehér pestis”. Ezért okkal következtethetünk arra, hogy a városnak – ahogyan számos más vajdasági településnek – gyengült a népességmegtartó ereje. A népességfogyás mögött minden bizonnyal gazdasági okokat is valószínűsíteni kell.

Nagykikinda népességének elsősorban a mezőgazdaság adott megélhetést. A városban mai napig látható Európa egyik legutolsó, még működőképes szárazmalma, amelyet 1899-ben építettek, és egészen 1945-ig rendszeresen használtak. A város területén még 1847-ben 51 malom működött.²¹ Napjainkban is a legfőbb megélhetési forrás a mezőgazdaság. A térségben búzát, kukoricát, szóját, cukorrépát és egyéb zöldség- és gyümölcsfélét termesztenek.

A város korábban híres volt más iparágakról is.

Az 1951 óta állami védelem alatt álló nagykikindai járgányos szárazmalom

Forrás: Megmaradt szárazmalmok Európában:
<https://szarazmalom.wordpress.com/international/>
(Letöltés ideje: 2024. január 16.)

Nagykikinda környéke gáz- és olajlelőhelyekkel rendelkezik, emellett területe gazdag agyagban. Utóbbi esetében kiemeljük, hogy Nagyikinda ad otthont Szerbia legnagyobb cserépgyárának (Toza Marković), amelynek termékei – például a Kikinda M-333, a Kikinda Banat M-997 vagy a Kikinda Klasik Premium hajtott agyagcserepek – Magyarországon is beszerezhetők.

Mivel a megélhetésnek, a gazdasági háttérnek vannak demográfiai vetületei, érdemes idézni Nagyikinda község (Општина Кикинда/Opština Kikinda) weboldalát, ahol az alábbiakat olvashatjuk „Nagykikinda iparilag fejlett térség, ezért igen fontos szerepe van Vajdaság és Szerbia gazdaságfejlesztésében. Nagyikinda község olyan terület, ahol az ipar kiemelkedik, valamint sok nyersanyaggal, gyártási kapacitással, megfelelő képzettségű munkásokkal rendelkezik. Az ipari termelés igen sokféle, de a rendelkezésre álló termelési teljesítőképesség főleg a feldolgozóipar, a termékek magas fokú véglegesítésével foglalkozik.”²²

Az Észak-bánáti körzethez (Севернобанатски округ/Severnobanatski okrug) tartozó Nagyikinda község tíz településből áll, központja és székhelye Nagyikinda városa. Nagyikinda község települései: Basahíd, Bánátnagyfalu (Банатско Велико Село/Banatsko Veliko Selo), Homokrév [Mokrin], Nagyikinda, Nákófalva (Наково/Nakovo), Szaján (Сајан/Sajan), Torontálbroszi (Руско Село/Rusko Selo), Torontáltószeg (Нови Козарци/Novi Kozarci), Tiszahegyes (Иђош/Iđoš) és Töröktopolya (Банатска Топола/Banatska Topola). Területe 782 km².

Népesedéstörténeti szempontból fontos adalék, hogy a község települései közül – Nagyikinda mellett – Basahíd, Homokrév (Mokrin), valamint Tiszahegyes szerb többségű falvak voltak. Bánátnagyfalu korábban három településből – Károlyliget, Szentborbála és Szenthubert – állt, és kezdetben római katolikus franciák, majd németek lakták, akik asszimilálták az előbbieket. Torontáltószeg két falu, Kis- és Nagytószeg

²⁰ A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/kikinda/> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

²¹ A Vajdaság enciklopédiája (megszűnt weboldal): <http://vajdasag.rs/Nagykikinda> (Letöltés ideje: 2017. február 6.)

²² Privreda. KikindaOnline: <http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=privreda> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

Érdekesség a múltból: A város lakóinak nyugalmát egykoron toronyőr (is) vigyázta

Forrás: Vajdasági Magyar Digitális Adattár: <http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=telepules&id=130> (Letöltés ideje: 2024. január 16.)

egyesüléséből jött létre, korábban mindkét helység római katolikus németeknek adott otthont. Nákófalva ugyancsak – római katolikus vallást követő – német ajkúak települése volt. Torontáloroszi és Töröktopolya egykoron „elegyes” helységek voltak, római katolikus vallású magyar és német lakosokkal. Torontáloroszipan jelentős magyar többség mutatkozott. Töröktopolyán nagyjából kiegyenlített volt a két népcsoport száma, illetve aránya. Az előbbieken említett településekről a németek ugyanakkor tűntek el, amikor Nagyikindáról, vagyis a második világháború végén, illetve azt követően. A magyarság a falvakban – Szaján kivételével – kisebbségbe, megkockáztatható a kijelentés, hogy szórványsorsra jutott.²³

A 2022. évi szerb népszámlálás szerint 49 326 fő élt Nagyikinda község területén, ebből 37 399 (75,82%) volt szerb, 4856 (9,84%) magyar, továbbá 7071 fő (14,34%) egyéb nemzetiségű, illetve nem nyilatkozott a nemzetiségéről, ismeretlen

vagy regionális hovatartozást jelölt meg. A számadatokat tekintve nemcsak a magyarság száma, hanem a község népességszáma is jelentős – 17,03%-os (10 127 fős) – visszaesést mutat. A 2011. évi szerbiai census szerint még 59 453 fő élt Nagyikinda község területén. A magyarság is jelentős visszaesést mutatott. A 2011. évi népszámlálás szerint még 7270 magyar nemzetiségű személy élt a község területén, ez 2022-re 4856 főre olvadt. A vesztség 2414 fő (33,2%). A szerbek sem lehetnek elégedettek, népességük 44 846 főről 37 399 főre – 7447 fővel (16,6%) – zuhant vissza. A község magyarságának jelentősebb részét Nagyikinda kisebbségben élő magyarsága, valamint a jobbára magyar ajkú Szaján adja. Kisebb-nagyobb magyar közösségek élnek még Torontáloroszipan, Töröktopolyán, valamint Mokrinban is. A többi településen nincs számottevő magyar közösség.

²³ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában*. Második, javított kiadás. Históriaantik Könyvesház, Budapest, 2018. 5. p.; GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Pancsovai járásában*. Második, javított kiadás. Históriaantik Könyvesház, Budapest, 2019. 4. p

II. Felhasznált irodalom

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1882

A magyar korona országainak helységnévtára. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1892

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902

A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912

ALEXICH BOGOLYUB: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

ANTAL TAMÁS: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéletábrák, bírói jogviszony, esküdt-szék. Dél-alföldi évszázadok 23. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006*

BÁLINT SÁNDOR: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete.* In: Trogmayer Ottó (szerk.): A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 1974/75–2. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1976

BOKOR JÓZSEF (közpointi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. XII. kötet (Magyar–Nemes).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895.

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. IX. kötet (Meszr–Olt).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2004

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet (Szentl–Titán).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008

FEKETE GYULA: *Nagykikinda.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

GAVRILOVIĆ, SLAVKO: *Srbi u Ugarskoj i Slavoniji od austro-turskog rata 1737–1739. do kraja XVIII veka.* Istorija srpskog naroda. Beograd, 1986

GAVRILOVIĆ, SLAVKO: *„Popis Podunavske vojne granice 1722–1723. godine”.* Istraživanja br. 12. Novi Sad, 1989

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete.* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tomus IV. Fasciculus 8. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága. Szeged, 2004

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában.* Második, javított kiadás. Históriaantik Könyvesház. Budapest, 2018

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Pancsovai járásában.* Második, javított kiadás. Históriaantik Könyvesház, Budapest, 2019

GYÖRGY ALADÁR (szerk.): *A Föld és népei. V. kötet, Magyarország.* Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1905

HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

HEGEDŰS ANTAL: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII–XIX. században Magyarországon.* In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon.* Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991

KARAMAN, IGOR: *Putovanje grofa Telekija Kroz Banat, Bačku i Slavoniju krajem 1794. godine.* Zbornik Matice Srpske za društvene nauke, 23. Novi Sad, 1959

KOSTIĆ, MITA: *Srpska naselja u Rusiji: Srbija i Slavonesrbija.* Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1923

LEBL, ARPAD: *Prilog istoriji agrarnog pitanja u Vojvodini 1848–1849.* Prilozi za političku, kulturnu i privrednu istoriju Vojvodine. Zbornik Državnih arhiva Vojvodine, 1. Novi Sad, 1954

MITROVIĆ, MIRKO: *A Nagyikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája 1774–1817.* In: RADICS KÁLMÁN (szerk.): *Vármegyéék és szabad kerületek I–II.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27. Debrecen, 2001

PÁLOSFALVI TAMÁS: *A Brankovicsok a középkori Magyar Királyságban.* In: Glatz Ferenc (szerk.): História. História Alapítvány, XXXII. évfolyam. 1–2. szám. Budapest, 2010

RAJKOV, MILIVOJ: *Istorija grada Kikinde do 1918.* Pregled, Istorijiski arhiv Kikinda, Gradski magistrat, Kikinda. 1968

REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

REISZIG EDE: *Temes vármegye községei.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1913

STAJIĆ, VASA: *Velikokikindski dištrikt. 1776–1876*. Matična srpska, Novi Sad, 1950

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Oláhok költöztetése Délmagyarországon a múlt században*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1891

TAKÁCS MIKLÓS: *A középkori régészet a Vajdaságban 1918 és 1987 között*. In: Balla Péter et al. (szerk.): *Testis temporum, vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára*. Studia Caroliensia. A Károli Gáspár Református Egyetem szakfolyóirata. VII. évfolyam. 3–4. szám. Budapest, 2006

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

2011 *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities*. A Szerb Statisztikai Hivatal honlapja: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>

A Vajdaság enciklopédiája (megszűnt weboldal): <http://vajdasag.rs/>

A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság: <http://www.eparhijabanatska.rs/>

Ethnic composition of Serbia, 2022. Population Statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/serbia-ethnic2022.htm>

Internet portal Bačke Palanke: <http://backapalankavesti.com/2016/12/08/dok-su-vozovi-prolazili-nasim-sokakom-foto/>

FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/17.html>

JUHANI NAGY JÁNOS: *Honfoglalás előtt és után*. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/02200/02248/02248.htm>

KikindaOnline: <http://www.kikinda.org.rs/>

Megmaradt szárazmalmok Európában: <https://szarazmalom.wordpress.com/international/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel, Buda, 1799. Arcanum Kéziratkönyvtár: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyesorozagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/k-82FAA/kikinda-831EB/>

A tudomány éve, Flagstaff, Arizona (részlet)